GLOBALIZATSIYA DAVRIDA TARJIMA: STANDARTLASHUV VA XILMA-XILLIK

Jalilova Dilbar Mansur qizi
O'zDJTU talabasi
dilbarmansurovna2006@gmail.com +998974823111

Annotatsiya. *Ushbu mavzuda globalizatsiya davrida tarjima jarayonida standartlashuv va xilma-xillik o'rtasidagi munosabatlar tahlil qilinadi. Standartlashuv tarjimada umumiy va tushunarli til shakllarini qo'llashni anglatadi, bu esa xalqaro muloqotni osonlashtiradi. Xilma-xillik esa asl matnning madaniy va stilistik xususiyatlarini saqlab qolishga qaratilgan. Ishda ushbu ikki yondashuvning afzalliklari va kamchiliklari ko'rib chiqiladi hamda ularning tarjima sifatiga ta'siri yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *globalizatsiya, standartlashuv, xilma-xillik, tarjima, madaniyat, lingvistika, kommunikatsiya, til siyosati, tarjimon, madaniy moslashuv.*

Аннотация*. В данной теме рассматривается соотношение стандартизации и разнообразия в переводе в эпоху глобализации. Стандартизация предполагает использование общих и понятных языковых форм, что облегчает международное общение. Разнообразие направлено на сохранение культурных и стилистических особенностей оригинального текста. В работе анализируются преимущества и недостатки обоих подходов и их влияние на качество перевода.*

Ключевые слова*: глобализация, стандартизация, разнообразие, перевод, культура, лингвистика, коммуникация, языковая политика, переводчик, культурная адаптация.*

Annotation. *This topic analyzes the relationship between standardization and diversity in translation during the era of globalization. Standardization refers to the use of common and easily understandable language forms, which facilitates international communication. Diversity, on the other hand, aims to preserve the cultural and stylistic features of the original text. The work discusses the advantages and disadvantages of both approaches and their impact on translation quality.*

Key words: *globalization, standardization, diversity, translation, culture, linguistics, communication, language policy, translator, cultural adaptation.*

Globalizatsiya jarayoni zamonaviy dunyoda siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarning yanada kengayishiga olib keldi. Bu jarayon natijasida turli tillar va madaniyatlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir kuchaydi, tarjima esa xalqaro kommunikatsiyaning eng muhim vositalaridan biriga aylandi. Bugungi kunda tarjima nafaqat matnni bir tildan ikkinchi tilga o‘girish, balki turli madaniyatlar o‘rtasida ko‘prik vazifasini ham bajaradi.

Shu bilan birga, globalizatsiya tarjima jarayonida ikki muhim yo‘nalishni yuzaga chiqardi: standartlashuv va xilma-xillik. Standartlashuv tarjimada umumiy, aniq va tushunarli til shakllaridan foydalanishni nazarda tutadi. Bu yondashuv xalqaro miqyosda axborot almashinuvini osonlashtiradi va matnni keng auditoriya uchun tushunarli qiladi. Biroq, u ba’zan matnning milliy ruhini va madaniy o‘ziga xosligini kamaytirishi mumkin. Xilma-xillik esa asl matnning madaniy, stilistik va milliy xususiyatlarini imkon qadar saqlab qolishga qaratilgan. Bu yondashuv tarjimani yanada boy va mazmunli qiladi, lekin ba’zi hollarda tushunishni murakkablashtirishi mumkin. Shuning uchun

tarjima jarayonida ushbu ikki yondashuv o‘rtasida muvozanatni topish juda muhim hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi: Globalizatsiya davrida tarjima, xususan standartlashuv va xilma-xillik masalasi ko‘plab xorijiy va o‘zbek tilshunoslari tomonidan keng o‘rganilgan. Ushbu tadqiqotlarda tarjima faqat lingvistik jarayon emas, balki madaniy, kommunikativ va ijtimoiy hodisa sifatida ham talqin qilinadi.

Xorijiy olimlardan Yujin Nayda tarjimada “dinamik ekvivalentlik” tamoyilini ilgari surib, matnning o‘quvchiga tabiiy va tushunarli yetkazilishi muhimligini ta’kidlaydi. Lorens Venuti esa “domestikatsiya” va “foregnizatsiya” tushunchalari orqali tarjimada madaniy o‘ziga xoslikni saqlash zarurligini asoslaydi. Shu bilan birga Mona Baker va Basil Hatim kabi olimlar tarjimada globalizatsiya ta’siri ostida standartlashuv va xilma-xillik o‘rtasidagi muvozanatni o‘rganishgan.

O‘zbek tilshunosligida ham tarjima nazariyasi bo‘yicha muhim ishlar amalga oshirilgan. Jumladan, G‘aybulla Salomov tarjimashunoslikning nazariy asoslarini ishlab chiqib, tarjimada milliy til imkoniyatlaridan to‘g‘ri foydalanish masalasini ko‘taradi. Najmiddin Komilov esa tarjima va madaniyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganib, tarjimada milliy ruhni saqlash muhimligini ta’kidlaydi. Shavkat Sodiqov o‘z ishlarida tarjima jarayonida ekvivalentlik va uslubiy moslashuv masalalarini tahlil qilgan.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy tarjimashunoslikda standartlashuv va xilma-xillik qarama-qarshi emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi yondashuvlar hisoblanadi. Globalizatsiya sharoitida esa ularning muvozanatini saqlash tarjima sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda globalizatsiya davrida tarjimada standartlashuv va xilma-xillik masalasini o‘rganish uchun ilmiy-nazariy va qiyosiy tahlil metodlari qo‘llanildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi tarjima jarayonida ushbu ikki yondashuvning o‘zaro munosabatini aniqlash hamda ularning tarjima sifatiga ta’sirini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida, avvalo, nazariy adabiyotlar tahlili amalga oshirildi. Xorijiy (E. Nayda, L. Venuti, M. Baker, P. Nyumark, H. Vermir) va o‘zbek (G‘. Salomov, N. Komilov, Sh. Sodiqov) olimlarning ilmiy ishlari o‘rganilib, ulardagi asosiy nazariy qarashlar umumlashtirildi. Shuningdek, qiyosiy tahlil metodi orqali standartlashuv va xilma-xillik yondashuvlari o‘zaro solishtirildi. Bu usul tarjimada ma’no aniqligi, madaniy elementlarni saqlash va o‘quvchiga tushunarli yetkazish o‘rtasidagi farqlarni aniqlashga yordam berdi. Tadqiqotda deskriptiv (tasviriy) metod ham qo‘llanildi, ya’ni tarjima jarayonidagi asosiy tendensiyalar va yondashuvlar tasvirlab berildi. Bu orqali globalizatsiya sharoitida tarjimaning umumiy rivojlanish yo‘nalishlari yoritildi.

Yakuniy bosqichda olingan natijalar umumlashtirilib, tarjimada standartlashuv va xilma-xillik o‘rtasida muvozanatni saqlash zarurligi haqida xulosalar chiqarildi.

Tahlil va tavsiyalar. Globalizatsiya davrida tarjima jarayonida standartlashuv va xilma-xillik o‘rtasidagi muvozanat asosiy nazariy va amaliy muammolardan biri hisoblanadi. Ushbu ikki yondashuv ayniqsa badiiy, publitsistik va madaniy matnlar tarjimasida yaqqol namoyon bo‘ladi. Tarjima jarayonida standartlashuv matnning umumiy tushunarliligini ta’minlasa, xilma-xillik asl matnning madaniy, stilistik va obrazli xususiyatlarini saqlashga xizmat qiladi.

Standartlashuv tarjimada ko‘pincha universal tushunarli, neytral va normativ til birliklaridan foydalanish orqali amalga oshiriladi. Masalan, ingliz

tilidagi idiomatik ifoda “It is raining cats and dogs” turli tillarda “kuchli yomg‘ir yog‘moqda” tarzida beriladi. Bu yerda obrazli ifoda yo‘qotiladi, biroq kommunikativ maqsad to‘liq saqlanadi. Demak, standartlashuv tarjimada semantik aniqlik va o‘quvchi uchun qulaylikni ta’minlaydi, lekin badiiy rang-baranglikni kamaytirishi mumkin.

Xilma-xillik esa tarjimada asl matnning madaniy identifikatsiyasini saqlashga qaratilgan strategiya hisoblanadi. Masalan, J. K. Rouling asarlarida uchraydigan “Hogwarts” nomining “Xogvarts” shaklida transliteratsiya qilinishi yoki “Muggle” so‘zining “magl” sifatida berilishi asl madaniy muhitni o‘quvchiga bevosita yetkazadi. Bu holatda tarjima faqat ma’no uzatish emas, balki yangi madaniy realiyani tanishtirish vazifasini ham bajaradi. Biroq bunday yondashuv ba’zan tushunish jarayonini murakkablashtirishi mumkin.

Standartlashuv va xilma-xillik o‘rtasidagi qarama-qarshilik frazeologik birliklar tarjimasida ham yaqqol ko‘rinadi. Masalan, “break the ice” iborasi “suhbatni boshlash” tarzida standartlashtirilgan holda tarjima qilinsa, uning metaforik ma’nosi yo‘qoladi. Aksincha, literal yoki izohli tarjima orqali obraz saqlansa, matnning madaniy chuqurligi oshadi, lekin tushunarlilik darajasi pasayishi mumkin. Bu holat tarjimonning funksional tanlovini belgilaydi. Shuningdek, badiiy matnlarda stilistik rang-baranglikni saqlash muhim o‘rin tutadi. Masalan, “The Little Prince” asaridagi “baobab” obrazi ayrim tarjimalarda saqlanib, izoh bilan beriladi. Bu yondashuv xilma-xillikni saqlashga xizmat qiladi va o‘quvchini asl madaniy kontekstga yaqinlashtiradi. Biroq ba’zi hollarda umumlashtirish orqali standartlashuvga o‘tiladi, bu esa matnni soddalashtiradi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, tarjimada standartlashuv va xilma-xillik o‘zaro qarama-qarshi emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi strategiyalar hisoblanadi. Standartlashuv kommunikativ aniqlik va global tushunarlilikni

ta’minlasa, xilma-xillik madaniy boylik va stilistik rang-baranglikni saqlaydi. Shu bois tarjimon har bir matn turiga qarab mos yondashuvni tanlashi lozim.

Tarjima strategiyasi matn turiga qarab belgilanishi kerak: ilmiy va rasmiy matnlarda standartlashuv, badiiy matnlarda esa xilma-xillik ustuvor bo‘lishi maqsadga muvofiq. Madaniy birliklarni yo‘qotmaslik uchun transliteratsiya va izohli tarjima usullaridan foydalanish tavsiya etiladi. Idiomatik va obrazli birliklarda mutlaq standartlashuvdan qochish, ma’no va obraz o‘rtasida muvozanat saqlash lozim. Eng samarali yondashuv sifatida esa aralash strategiya (gibrid usuli) qo‘llanilib, u orqali ham tushunarlilik, ham madaniy rang-baranglik ta’minlanadi.

Tarjimon nafaqat lingvistik vositachi, balki madaniyatlararo kommunikatsiya ishtirokchisi sifatida ham faoliyat yuritishi kerak.

Xulosa

Globalizatsiya sharoitida tarjima jarayoni nafaqat til birliklarini bir tildan ikkinchi tilga o‘tkazish, balki turli madaniyatlar o‘rtasidagi murakkab kommunikativ va madaniy vositachilik faoliyati sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu jarayonda standartlashuv va xilma-xillik o‘rtasidagi muvozanat tarjima sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, standartlashuv tarjimada aniqlik, tushunarlilik va global kommunikativ moslikni ta’minlaydi. U matnni keng auditoriya uchun qulay shaklda yetkazishga xizmat qiladi. Biroq, haddan tashqari standartlashuv natijasida matnning milliy-madaniy o‘ziga xosligi va stilistik boyligi susayishi mumkin. Xilma-xillik esa tarjimada asl matnning madaniy identiteti, obrazliligi va badiiy ruhini saqlab qolishga yordam beradi. Bu yondashuv o‘quvchini yangi madaniy muhit bilan tanishtiradi va tarjimaning estetik qiymatini oshiradi. Shu bilan birga, u ba’zi hollarda matnni murakkablashtirib, qo‘shimcha izohlarni talab etishi mumkin.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy tarjimashunoslikda standartlashuv va xilma-xillikni qarama-qarshi tushunchalar sifatida emas, balki bir-birini to‘ldiruvchi strategiyalar sifatida baholash lozim. Har bir matn turiga qarab ularning nisbati o‘zgarib boradi: ilmiy va rasmiy matnlarda standartlashuv, badiiy va madaniy matnlarda esa xilma-xillik ustun bo‘lishi maqsadga muvofiqdir. Umuman olganda, tarjimonning asosiy vazifasi faqat tilni emas, balki madaniyatni ham yetkazishdir. Shu sababli tarjimada eng samarali yondashuv - standartlashuv va xilma-xillik o‘rtasidagi muvozanatni saqlashdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

1. Nida, E. A. Toward a Science of Translating. - Leiden: Brill, 1964.
2. Venuti, L. The Translator’s Invisibility: A History of Translation. - London: Routledge, 1995.
3. Salomov, G‘. Tarjima nazariyasi va amaliyoti masalalari. - Toshkent: O‘qituvchi, 1983.
4. Komilov, N. Tarjima va madaniyat muammolari. - Toshkent: Fan, 2002.
5. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. - London: Routledge, 2011.
6. Newmark, P. A Textbook of Translation. - New York: Prentice Hall, 1988.
7. Sodiqov, Sh. Tarjima jarayonida uslub va ekvivalentlik. - Toshkent: Universitet, 2010.
8. Vermeer, H. J. Skopos and Commission in Translation Action. - Heidelberg: TEXTconTEXT, 1989.
9. House, J. Translation Quality Assessment: Past and Present. - London: Routledge, 2015.

10. Abdullayev, A. Zamonaviy tarjimashunoslik asoslari. - Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2015.

11. Jalolov J. Ingliz tili o‘qitish metodikasi va tarjima masalalari. - Toshkent: O‘qituvchi, 2006.

12. Hatim B, Mason I. Discourse and the Translator. - London: Longman, 1990.